

ELMA KORIĆ
(Sarajevo)

BOSANSKO POGRANIČJE U VRIJEME DUBIČKOG RATA 1788-1791¹

Sažetak

Rad govori o dešavanjima na prostorima Bosanskog ejaleta u vrijeme osmansko-habsburškog rata 1788-1791. godine. Ratni sukobi vođeni na osmansko-habsburškom pograničju u tom periodu odvijali su se uglavnom na prostoru Bosanskog ejaleta oko gradova Dubica, Novi i Gradiška (Berbir), te su ta dešavanja u historiografiji i kolektivnom pamćenju u regiji ostala upamćena pod nazivom Dubički rat. U radu su korišteni neki do sada nekorišteni osmanski izvori iz toga perioda koji govore o spomenutim dešavanjima.

Ključne riječi: historija, Osmansko Carstvo, Bosanski ejalet, XVIII stoljeće, osmansko-habsburško-ruski rat, Dubički rat.

U bosanskohercegovačkoj i regionalnoj historiografiji, kao i u kolektivnoj memoriji, pod nazivom Dubički rat podrazumijevaju se osmansko-habsburški oružani sukobi u pograničju Bosanskog ejaleta u vrijeme rata između Osmanskog carstva i Austrije (1788-1791), koja se kao ruski saveznik naknadno uključila u već aktuelni osmansko-ruski rat (1787-1792). U općoj historiografiji već postoje osnovne informacije o ovim sukobima, poznati su glavni uzroci, povodi, razlozi, akteri, te osnovni motivi i posljedice navedenih dešavanja koja se odvijaju gotovo neposredno po završetku Američkog rata za nezavisnost (1775-1783),

¹ Rad je nastao u sklopu naučnoistraživačkog projekta *Dubički rat 1788-1791*, rađenog u Orijentalnom institutu Univerziteta u Sarajevu u periodu 2012-2015.

odnosno u vrijeme izbijanja Francuske građanske (buržoaske) revolucije (1789-1795), koji markiraju prijelaz u novi vijek.²

Spomenuta tema smatra se jednom od slabije obrađenih tema u svjetskoj historiografiji, a jedan od razloga za to vidi se i u činjenici da je „habsburška vojska polučila slab ratni uspjeh i već sljedeće godine započeo je buran period ratova sa revolucionarnom Francuskom.“³ Čini se da su i u turskoj historiografiji, kao i osmanistici općenito, ova dešavanja poznata samo u osnovnim crtama.⁴ Budući da su se dešavanja u vrijeme

² U periodizaciji historije, ovisno o interpretacijama, tranzicijska epoha između srednjeg vijeka i 19. stoljeća naziva se rani novi vijek. Pod tim se podrazumijeva cijeli onaj period koji traje od vremena velikih geografskih otkrića u drugoj polovici 15. stoljeća, pa do industrijske i građanskih revolucija u Evropi krajem 18. stoljeća. U našoj historiografiji, taj višestoljetni vremenski period se najvećim dijelom podudara sa periodom osmanske uprave u na prostorima Bosne i Hercegovine (okvirno 1463-1878).

³ Damir Stanić, „Prilog poznavanju kolonizacije pograničja Karlovačkog generalata 1790-ih“, *Historijski zbornik* god. LXVII (2014), br. 1, 93-117, 93. (dalje: D. Stanić, „Prilog poznavanju kolonizacije pograničja Karlovačkog generalata 1790-ih“). U široj svjetskoj historiografiji dosta je pisano o ulozi cara Josipa II kao vojskovođe u spomenutom ratu. Američki historičar Matthew Z. Mayer je na osnovu podataka iz austrijskih arhiva sačinio pregled općih dešavanja u toku spomenutog rata u svome magistarskom radu *Joseph II and the campaign of the 1788 against the Ottoman Turks* (Mc Gill University, 1997) i doktorskoj disertaciji *Joseph II and the Austro-Ottoman War 1788-1791* (Cambridge University, 2002.). Vidi i: Michael Hochedlinger, *Austria's Wars of Emergence, 1638-1797*, London, 2003; Derek Beales, *Joseph II Against the World 1780-1790*, vol. 2, Cambridge, 2009 te Virginia H. Aksan, *Ottoman Wars 1700-1879. An Empire Beseiged*, London, 2007; Balázs Lázár, „Turkish Captives in Hungary during Austria's Last Turkish War (1788-91)“, *Hungarian Historical Review* 4, no. 2. (2015), 418-444.

⁴ Nešto više informacija nalazi se u pregledu historijskih dešavanja kod Ahmed Dževdet-paše. Up: Ahmed Cevdet Paša, *Tarih-i Cevdet*, Istanbul, 1976. prilagodili: Dündar Günday i Mümin Çevik. (dalje: Cevdet Paša, *Tarih-i Cevdet*). Od radova koji osvjetljaju ovo razdoblje pogledati: *Selim III'ün Hatt-ı Hümayunları: Nizam-ı Cedid (1789-1807)*, priredio: Enver Ziya Karal, TTK: Ankara, 1988; İsmail Soysal, *Fransız ihtilali ve Türk-Fransız diplomasi münasebetleri (1789-1802)*, TTK: Ankara, 1999; Uğur Kurtaran, *Osmanlı Avusturya diplomatik ilişkileri, (1526-1791)*, neobj. magistarski rad, Tokat, 2006. itd. Neke opće historije Osmanskog carstva nude samo šture informacije o osmansko-austrijskom sukobljavanju u periodu 1788-90. U historiji Osmanskog carstva koju je napisao I.H. Uzunçarşılı u sklopu dešavanja na frontu prema Austriji spominju se neka ratna sukobljavanja u Podunavlju, dok u tom kontekstu nema uopće spomena dešavanjima na osmansko-habsburškom dijelu fronta u Bosni u navedenom ratu. Na jednom mjestu navodi se samo da su Austrijanci došli do ”Dubice koja je na četiri sata udaljena od sjedišta Bosne, Travnik”, te da je taj napad odbijen. I.H. Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, IV

trajanja Dubičkog rata odvijala na dodirnim prostorima između današnje Hrvatske, Bosne i Hercegovine i Srbije, u lokalnim historiografijama nešto više je napisano o toj temi. U hrvatskoj historiografskoj literaturi spomenuti ratni sukob najčešće je bio predmet analize u okvirima različitih tema izučavanja historije habsburške Vojne krajine u Hrvatskoj i Slavoniji.⁵ Aktivnosti na prostoru Smederevskog sandžaka u kojima su na strani Austrije učestvovala i pobunjena seljačke mase pod vođstvom izvjesnog Koče Anđelovića, u srbijanskoj historiografiji poznate su pod nazivom “Kočina krajina”.⁶

O historijskim dešavanjima na prostorima Bosanskog ejaleta u toku burnog 18. stoljeća, do sada su na temelju osmanskih izvora u bosan-

cilt, 1. kısım, Ankara, 1995., 528. Ni neke nove opće historije ne nude više podataka, uz opaske poput “Austrija je napustila sva osvojena mjesta, uključujući i Beograd, samo izuzimajući neka nevažna pomjeranja granica.” *Historija osmanske države i civilizacije*, I, Priredio Ekmeleddin Ihsanoğlu, IRCICA-Orijentalni institut, Sarajevo, 2004, 84.

- ⁵ Na osnovu rezultata analize relevantnih monografija, antologija, članaka u časopisima u Hrvatskoj štampanih u Republici Hrvatskoj od 1959. do 2013. godine, A. Buczynski navodi 48 knjiga, 353 članaka od 168 autora o Vojnoj krajini. Alexander Buczynski, „Trendovi u vojnokrajishkoj historiografiji na području Republike Hrvatske poslije 1959. godine“, Knjiga sažetaka sa Znanstvenog skupa sa međunarodnim sudjelovanjem *Franz Vaniček i vojnokrajishka historiografija*, Slavonski Brod, 23.-24. listopada 2014, 18. Od naslova iz skorije historiografije bitnih za našu temu izdjavam: Milan Kruhek, „Granice Hrvatskoga Kraljevstva u međunarodnim državnim ugovorima, (Od mira na Žitvi 1606. do mira u Svištovu)“, *Povijesni prilozi* 10, Zagreb, 1991, 39-79.; Dino Mujadžević, „Nova habsburško-osmanska granica u Pounju krajem 18. stoljeća i jedan osmanski dokument iz 1795.“, *Triplex Confinium (1500-1800): Ekohistorija*, Split/Zagreb, 2003., 101-108.; Iva Salopek-Bogavčić, „Prilog istraživanju događanja na gradiškom području tijekom rata 1788.-1791.“, *Scrinia Slavonica* 7/2007, 161-201. (dalje: I. Salopek-Bogavčić, „Prilog istraživanju događanja na gradiškom području tijekom rata 1788.-1791.“); Damir Matanović, *Grad na granici: Slobodni vojni komunitet Brod na Savi od sredine 18. do sredine 19. stoljeća*, Slavonski Brod 2008. (dalje: Damir Matanović, *Grad na granici*); D. Stanić, “Prilog poznavanju kolonizacije pogoričja Karlovačkog generalata 1790-ih“ itd.
- ⁶ Više u: Dragoslav Pavlović, *Srbija za vreme poslednjeg austrijsko-turskog rata (1788—1791)*, Beograd 1910; Dušan Pantelić, *Kočina Krajina*, Beograd 1930; Isti, „Uhođenje Srbije pred Kočinu Krajinu“, *Glas SAN*, br. CLIII, Beograd, 1936; Isti, „Vojno-geografski opisi Srbije pred Kočinu Krajinu od 1783. i 1784. godine“, *Spomenik SAN*, LXXXII, Beograd, 1936. (dalje: D. Pantelić, „Vojno-geografski opisi Srbije pred Kočinu Krajinu od 1783. i 1784. godine“); Slavko Gavrilović, *Prilog istoriji trgovine i migracije Balkan—Podunavlje XVIII i XIX stoleća*, Beograd 1969.

skohercegovačkoj historiografiji napisane brojne studije, različitog sadržaja.⁷ Međutim, u odnosu na neke druge historijske periode ovaj period bosanskohercegovačke historije i u bosanskohercegovačkoj historiografiji slabije je obrađen na temelju bogate građe osmanskih arhiva. Nešto više pisano je o dešavanjima u Dubičkom ratu na bazi historijskih izvora iz austrijskih arhiva.⁸ Iako je Dubički rat imao višestruke posljedice na historiju Bosne i Hercegovine, u savremenoj bosanskohercegovačkoj historiografiji još uvijek nije sagledan njegov pravi značaj. Nedostaje sintetska historija ovog perioda, posebno s obzirom na to da se kraj 18. i prva polovina 19. stoljeća smatraju prelomnim godinama u svjetskoj

⁷ Up: Avdo Sućeska, *Ajani: Prilog izučavanju lokalne vlasti u našim zemljama za vrijeme Turaka*, Sarajevo, 1965; Isti, „Bune seljaka muslimana u Bosni u XVIII stoljeću, Simpozijum Oslobođilački pokreti južnoslovenskih naroda od XVI veka do početka Prvog svetskog rata, Beograd, 1976, 69-100. (dalje: A. Sućeska, „Bune seljaka muslimana u Bosni u XVIII stoljeću“); Isti, „Seljačke bune u Bosni i Hercegovini u XVII i XVIII stoljeću“, GDI BIH XVIII, 1966/67, Sarajevo, 1969. (dalje: A. Sućeska, „Seljačke bune u Bosni i Hercegovini u XVII i XVIII stoljeću“); Isti, „Taksit, prilog izučavanju dažbinskog sistema u našim zemljama pod turskom vlašću“, *Godišnjak* Pravnog fakulteta, VIII, Sarajevo, 1960, 339-362. (A. Sućeska, „Taksit“); Enes Pelidija, *Bosanski ejalet od Karlovačkog do Požarevačkog mira (1699 – 1718)*, Veselin Masleša, Sarajevo, 1989. (dalje: E. Pelidija, *Bosanski ejalet od Karlovačkog do Požarevačkog mira (1699 – 1718)*); Isti, *Banjalučki boj iz 1737. godine – uzroci i posljedice*, El – Kalem, Sarajevo, 2002; Isti, „Pohodi bosanskih paša na Crnu Goru od 1706 – 1714. godine“, *Prilozi* Instituta za istoriju, god. XVI, br. 17, Sarajevo, 1980, 101-129 (dalje: E. Pelidija, „Pohodi bosanskih paša na Crnu Goru od 1706 – 1714. godine“); Isti, „Prilike u Bosanskom ejaletu uoči tursko-mletačkog rata 1714-1718. godine“, *POF* 37/1987, Sarajevo 1988, 159-172; Ahmed S. Aličić, *Uređenje bosanskog ejaleta od 1789. do 1878. godine*, Orijentalni institut, Posebna izdanja XI, Sarajevo, 1983; Muhamed Hadžijahić, „Bune i ustanak u Bosni sredinom XVIII stoljeća“, *Historijski zbornik*, god. XXXIII-XXXIV (1980-81), 74 i 133-134 (dalje: M. Hadžijahić, „Bune i ustanak u Bosni sredinom XVIII stoljeća“); Hamdija Kreševljaković, *Kapetanije u Bosni i Hercegovini*, Sarajevo, 1980. (2. izdanje); vidjeti i: Michael R. Hickok, *Ottoman Military Administration in Eighteenth-Century Bosnia*, Brill: Leiden, 1997. Dubički rat, u kojem je učesće u odbrani pograničnih gradova Osmanskog carstva na sebe preuzelo lokalno stanovništvo Bosanskog ejaleta, ostao je ubilježen i u historijskim izvorima kao i memoarima i ljetopisima savremenika.

⁸ Jedan dio monografije G. Šljive detaljnije govori i o dešavanjima u vrijeme Dubičkog rata. Budući da autor rekonstruiše sliku dešavanja u toku Dubičkog rata na osnovu izvještaja koje je pronalazio u austrijskim arhivima, ovaj dio knjige je od izuzetne vrijednosti za poznavanje dešavanja u Bosanskom ejaletu u spomenutom periodu. up. Galib Šljivo, *Bosna i Hercegovina 1788-1812*, Banjaluka, 1992 (dalje: G.Šljivo, *Bosna i Hercegovina 1788-1812*).

historiji te početkom modernog doba. Znatnu pažnju ovom historijskom periodu nužno je posvetiti posebno zbog toga što se upravo tada iznova javljaju habsburške teritorijalne pretenzije prema bosanskohercegovačkom prostoru te intenzivira prisustvo ruske propagande na Balkanu, a sve s ciljem urušavanja strukture Osmanskog carstva iznutra. Kod balkanskih naroda nastupilo je vrijeme buđenja nacionalne svijesti što će imati višestruke posljedice kako na historiju Osmanske države tako i na kasniju historiju njenih balkanskih pokrajina.

Sam ratni sukob s kraja 18. stoljeća započeo je tako što je, zbog ruske aneksije Krima, Osmansko carstvo objavilo rat Rusiji 1787. godine. Osmansko-ruski ratni sukob koji je trajao od 1787.-1792., imao je posebnu težinu jer se na strani Rusije, a protiv Osmanskog carstva, u februaru 1788. godine u rat uključila i Austrija. Na taj način je Osmansko carstvo, po ko zna koji put u historiji, ponovo bilo uključeno u rat na više frontova. Vojni sukobi u vrijeme Dubičkog rata vođeni su upravo u osmansko-habsburškom pograničju Bosanske krajine prema teritoriju Hrvatske i Slavonske krajine. I razgraničenje koje je izvršeno nakon potpisivanja mirovnog ugovora odnosilo se na utvrđivanje austrijsko-osmanskih granica.⁹

Rat između Habsburške monarhije i Osmanskog carstva koji je počeo 1788. anticipiran je godinama unaprijed. Već u vrijeme Bečkog

⁹ Rad je baziran prvenstveno na dostupnim snimljenim dokumentima iz ranije faze istraživačkog rada bosanskohercegovačkih osmanista u arhivima Republike Turske, načinjenim u vrijeme kada je vršeno snimanje građe za porebe pisanje cjelovite historije Bosne i Hercegovine. Prema M. Hadžijahiću, „zasluga je A. Sućeske i to da je putem kseroks-kopija prikupio golemu građu iz stambolskih i ankarskih arhiva koja se odnosi na Bosanski pašaluk u XVIII stoljeću. Posebno su značajni fondovi koji se označuju kao Muhimme defteri, Akhamuššikajet defteri i Malije defteri.“ M. Hadžijahić, „Bune i ustanak u Bosni sredinom XVIII stoljeća“, 100. Navedena građa pohranjivana je u Akademiju nauka i umjetnosti BiH, a nakon stradanja arhiva Orijentalnog instituta u Sarajevu 1992. godine, prenesena je u Orijentalni institut radi popune arhivskog fonda. Navedeni snimci pod signaturom OIS ANUBiH 17/I i 17/2 najvjerojatnije su iz fonda Mühimme Defterleri. Uglavnom su poredani hronološki, ali se dešava i to da npr. tri susjedna snimka sadrže podatke iz tri različite godine. Ukoliko uz samu naredbu u defteru nije naveden datum kad je upisana, isti nije bilo moguće niti precizno odrediti. Iako, na osnovu samog sadržaja naredbe, uz poznavanje konteksta, nekada je moguće okvirno reći da je podatak iz određenog razdoblja, ali preciznije datiranje na osnovu ovako snimljenog materijala, bez uvida u izvornik, nije bilo moguće načiniti.

rata (1683-1699), kada su faktički prvi put nakon 150 godina u pravom smislu ponovo stupili na tlo Bosne, Habsburgovci su reaktivirali ideološki koncept nasljeđa ugarskih vladara i s tim u vezi za Habsburgovce, neopozivo pravo na Bosnu. Habsburgovci su prostor današnje Bosne i Hercegovine i u vrijeme osmanske uprave doživljavali kao politički subjekt na osnovu njihovog ranijeg srednjovjekovnog subjektiviteta, te su upravo na tim ideološkim osnovama gradili svoje pretenzije prema tom prostoru.¹⁰ S obzirom na to da je Austrija bila kopnena zemlja, težila je izlazu na more te nastojala s jedne strane da dopre do obala Jadranskog mora, a s druge da zavlada plovnim dijelovima Dunava.¹¹ Karlovačkim i Požarevačkim mirom Habsburška Monarhija se proširila na Panonsku nizinu, jedno od najplodnijih područja Europe, odnosno na rijeke podunavskog sliva. Teritorijalna širenja na jugoistoku Evrope 1699. i 1718. godine u Habsburškoj monarhiji općenito su bila doživljavala inicijalnim, jer se smatralo da još uvijek nisu dosegnute krajnje granice vazalnih zemalja ugarske krune u kasnom srednjovjekovlju (Bosna, Srbija, Vlaška, Moldavija, Bugarska) ili još i više, granice Osmanskog Carstva u Evropi, kao “zakletog neprijatelja” kršćanstva.¹² Cjelokupna dešavanja u spomenutom periodu V. Aksan poetično naziva „Austrijsko-rusko-osmanski valcer na Dunavu”.¹³

Ozloglašeni „grčki plan“ carice Katarine, između ostalog, predviđao je obnovu Bizantskog carstva kao vazalne države Ruskog carstva, koje je trebalo da obuhvati sva osmanska područja u Evropi s prijestonicom Carigradom. Prema istom planu, Austrija, koja se prilikom prve podjele

¹⁰ Boro Bronza, „Habsburška percepcija identiteta Bosne i Hercegovine 1683-1718“, u: Zbornik radova *Identitet Bosne i Hercegovine kroz historiju*, vol. 2, Sarajevo, 2011, 39-55.

¹¹ Dunav je trebao da odigra ključnu ulogu u istupanju Austrije na pozornicu svjetske trgovine budući da je tim vodenim putem bio najjeftiniji način transporta “bijelog zlata” (soli iz Erdelja), svile, pamuka, porcelana, čaja, začina sa Bliskog istoka. Krajem 18. stoljeća konstruisan je novi tip broda prilagođen plovidbi Dunavom pa i Savom. Više u: Jelena Mrgić, “Dunav-Skica za kartografski portret jedne reke”, u: *Dunavom od Bezdana do Beograda*, ur. Dj. Kostić, Beograd, 2012, 217-260. Više o tom pitanju s osvrtom na ulogu rijeke Save u spomenutom kontekstu uz pregled recentne literature u: Milan Vrbanus, Ivana Horbec, „Sava-poticaj i prepreka trgovini u 18. stoljeću“, u: *Rijeka Sava u povijesti*, ur. Branko Ostajmer, Slavonski Brod, 2015, 281-312.

¹² Drago Roksandić, „Posavska krajina/granica od 1718. do 1739. godine“, *Ekonomska i ekohistorija*, vol. 3. br.1, 2007, 62-82.

¹³ Virginia H. Aksan, *Kuşatılmış bir imparatorluk Osmanlı harpleri 1700-1870*, çev. Gül Çağalı Güven, Istanbul, 2011 (II baskı), 133-180.

Poljske 1772. godine udružila s Rusijom, trebala je dobiti Srbiju, Bosnu, Hercegovinu i Dalmaciju.¹⁴ Šezdesetih godina 18. stoljeća dolazi do preuređenja austrijskih fortifikacija, što je vezano uz ekspanzivnu politiku Josipa II prema Bosni i Srbiju, a u sklopu planova o istjerivanju Osmanlija iz Evrope i već pomenutom ovladavanju plovnim savskim i dunavskim putem.¹⁵ Jedno od važnijih pitanja bilo je i kako privući što više bosanskih kršćana na svoju stranu.¹⁶

Uporedo s vojnim pripremama pred buduće austrijske vojne operacije na Balkanu s ciljem potiskivanja Osmanskog carstva iz Evrope, u drugoj polovini 18. stoljeća budno su praćene prilike u Bosanskom ejaletu. Austrijski obavještajci su na terenu prikupili naročito veliki broj podataka nastalih na osnovu topografsko-geografskih istraživanja Bosne i Hercegovine. Već u ljeto 1777. godine počelo je neprekidno uhođenje i izviđanje osmanskih teritorija. Prikupljane su informacije o Bihaću, tvrđavama na Uni i Savi te većim gradovima (Banja Luka, Sarajevo, Zvornik, Višegrad), kao i glavnim putnim komunikacijama koje vode kroz Bosnu.¹⁷ U proljeće 1778. godine u Bosnu je poslat pukovnik Jeney s ciljem izviđanja pograničnih gradova i dolina donjih tokova Drine, Bosne i Vrbasa. Snimanja u Bosni između 1782. i 1786. vršena su s ciljem izrade što preciznijih karata zbog strateškog značaja pojedinih mjesta. Najčešće su to planovi pojedinih gradova s užom i širom okolicom, pograničnih predjela i svega onoga što se uklapalo u austrijske ratne pripreme. Tada u Bosnu ulazi veći broj austrijskih obavještajaca koji obavljaju snimanje, opisuju geografske osobine zemlje i pojedinih nje-

¹⁴ Jozef Matuz, *Osmansko carstvo*, preveo Nenad Moačanin, Zagreb, 1992, 130.

¹⁵ I. Salopek-Bogavčić, „Prilog istraživanju događanja na gradiškom području tijekom rata 1788.-1791.“, 166.

¹⁶ To je napomenuto i u Proklamaciji cara Josifa II pismu koje je od strane Austrije došlo u Bosnu 11.2.1788. godine: „...nek svak ostane na svom mjestu, bio to hodža ili hadžija, jer da će oni zauzeti i prisvojiti Rumeliju, koje je pokrajina i ranije bila njihova.” u: Gligor Stanojević, „Mletačke i dubrovačke vijesti o austrijsko-turskim ratovima u XVIII vijeku“, *Godišnjak Društva istoričara BiH*, VII/1966-1967., Sarajevo, 1969, 225 (dalje: G. Stanojević, „Mletačke i dubrovačke vijesti o austrijsko-turskim ratovima u XVIII vijeku“). Prema H. Kreševljakoviću, koji je cjelokupan prijevod teksta objavio u sklopu rada o čefilemi, navedena „proklamacija za muslimane bila je napisana na osmanskome turskom jeziku, a preveo je R. Muderizović i objavio u jednom broju Večernje pošte“. Hamdija Kreševljaković, „Čefilema sarajevskih kršćana iz 1788. godine.“, *POF* 3-4/1952-53, Sarajevo, 1953, 201.

¹⁷ G.Šljivo, *Bosna i Hercegovina 1788-1812*, 31.

nih dijelova.¹⁸ Iz izvještaja sačuvanih u austrijskim arhivima razaznaju se primarni podaci i informacije koje su slate Vojnoj komandi u vrijeme pred Dubički rat. Spomenuti izvještaji donose podatke o stanju bosanskih tvrđava na granici. Navodi se da su na pojedinim tvrđavama obnovljeni bedemi (Prijedor, Novi), utvrđeni prilazi palisadama i opkopima te da se u njih doprema potrebno naoružanje (novi topovi dopremljeni u Novi iz Brebira) i živežne namirnice, puščani prah, olovo (u Krupu, Otoku i Bužim potrepštine su dopremane lađama rijekom Unom), dok se u jednom izvještaju kaže da su “topdžije muslimani, a uvježbavaju ih neki Grk i jedan Francuz”.¹⁹

Prema podacima za tridesetpetogodišnje razdoblje, evidentan je stalni porast broja vojnika u vojsci Habsburške monarhije u periodu 1757-1792. U periodu 1787-1791. broj vojnika iznosio je između 313.804 i 315.478 otkrivajući jasnu logiku značajnog povećanja broja vojnika u toku ratova, posebno posljednjeg habsburško-osmanskog rata 1788-1791. U vremenu prije početka toga rata, zahvaljujući ličnom zalaganju „pedantnog i strogog“ cara Josipa II, bile su izvršene opsežne ratne pripreme kako bi tako iznimno velika vojska bila dobro opremljena. Međutim, iako je glavnokomandujući maršal Grof Lacy važio za odličnog organizatora, na terenu nije pokazao svoje talente. Jedna od osnovnih zamjerki koja mu je upućena bila je da se nije oslanjao na snagu svoje vojske kako bi osvojio Beograd i sjevernu Srbiju, već se „pouzdao u srpske buntovnike, a njihove su akcije bile minorne“.²⁰

Utvrđena je činjenica da su nakon Karlovačkog mira pojačane aktivnosti na popravkama utvrđenja i u Bosanskom ejaletu. Izgradnja i popravka čitavog niza fortifikacijskih objekata u Bosanskom ejaletu u 18. stoljeću vršena je uz znatna ulaganja unutar samog ejaleta koji je davao radnu snagu, građevinski materijal, vozila tako da je omjer izdavanja

¹⁸ Hamdija Kreševljaković, Hamdija Kapidžić, „Podaci o tvrđavama u Derventi i Travniku iz početka 19. stoljeća“, *Naše starine* IV, Sarajevo, 1957, 205-212.; Hamdija Kreševljaković, Hamdija Kapidžić, *Vojno-geografski opis Bosne pred Dubički rat od 1785. godine*, Sarajevo, 1957.

¹⁹ Austrijske vlasti su se u izviđačkim poslovima u vrijeme trajanja Dubičkog rata oslanjale i na pripadnike pravoslavnog sveštenstva. U tome su prednjačili sveštenici iz manastira Svete Trojice Tavna u blizini Tuzle, potom iz manastira Moštanice kod Dubice, zatim popovi Đorđe Nikolajević i Sima Milanović iz Banje Luke, koji je 1784. godine izvijestio da banjalučka tvrđava ima posadu od 800 ljudi. up. G.Šljivo, *Bosna i Hercegovina 1788-1812*, 33 i 35.

²⁰ Damir Matanović, *Grad na granici*, 23-24.

sredstava Porte i Bosanskog ejaleta bio 1:7 u korist ejaleta.²¹I brojne zabilješke u sačuvanim kadijskim sidžilima to veoma dobro ilustruju.²²

Bosanski ejalet, usljed raznih pretenzija, i u vrijeme Dubičkog rata bio je okružen neprijateljima sa više strana. Čim su počele ratne aktivnosti, nemuslimansko stanovništvo sa područja zapadne Bosne počelo je prelaziti na austrijski teritorij. Od tih prebjega formirani su dobrovoljački odredi koji su počeli vršiti gerilske napade na Grahovo, Prolog, Glamoč.²³ Austrijske vojne vlasti, po nalogu samoga cara Josipa II, organizovale su dvije tajne vojne misije na područje sjeverne Srbije još 1783. i 1784. godine.²⁴ Austrijski oficiri su i prije početka rata, preobučeni u manastirske momke, dolazili u navedenu regiju s ciljem izviđanja, crtanja vojnih karata, ispitivanja raspoloženja u narodu, uspostavljanja veza sa uglednim Srbima. Međutim, glavni zadatak tih oficira bio je formiranje dobrovoljačkih odreda sastavljenih iz reda prebjeglih pravoslavaca iz Srbije i Bosne. Oni su trebali biti glavna udarna snaga austrijske vojske u borbi protiv Osmanlija. S tim ciljem su izazivali određeno raspoloženje među narodom u Srbiji i Bosni, šireći vjerovanje da ih samo Austrija može „osloboditi od Turaka“.²⁵ U Dubičkom ratu oni su učestvovali na strani Austrije organizirani u

²¹ Enes Pelidija, *Bosanski ejalet od Karlovačkog do Požarevačkog mira (1699 – 1718)*. Prema Bašeskiji, Bosanski valija Selim-paša došao je u aprilu 1786. i izvršio pregled sarajevske tvrđave te naredio da se izvrši opravka tabija i topova. U Sarajevo je stiglo tri stotine tovara municije koja upućena na serhat. Bašeskija, *Ljetopis*, 245 i 267.

²² Prema zabilješkama u sidžilu blagajskog kadije iz 1769-1787. saznajemo da je u vrijeme Silahdar Mehmed-paše 1770. godine vršena popravka tvrđave Stara Ostrovica za što su angažirani čerahori iz Blagajskog kadiluka; 1771. godine bosanski kajmekam Mustafa-paša trebao je dovršiti izgradnju tvrđave Gradiška koja „traje već 4 godine“; za izgradnju tvrđave u Petrovcu angažirano 20 čerahora iz Blagajskog kadiluka; 1773. godine naređeno je da je potrebno dovršiti izgradnju svih tvrđava, a za izgradnju tvrđave u Bihaću angažirano 7 čerahora i 7 konja za izgradnju i sl. up. Sarajevo, Orijentalni institut, *Zbirka ANUBIH*, br. 78. (*Regesta iz sidžila blagajskog kadije iz 1769-1787*, obradio H. Hasandedić, 26-27, 50, 68, 96 itd.

²³ G. Stanojević, „Mletačke i dubrovačke vijesti o austrijsko-turskim ratovima u XVIII vijeku“, 226.

²⁴ D. Pantelić, „Vojno-geografski opisi Srbije pred Kočinu Krajinu od 1783. i 1784. godine, 2.

²⁵ Milivoje Krstić, „Prilog proučavanju frajkora u valjevskom kraju“, *Glasnik* 28-29, Istorijski arhiv Valjevo, 1992, 101-113.

odrede frajkore (*freikorps*).²⁶ Ustanak i nemiri seljačkih masa koje je vodio Koča Anđelović, i ideološki i materijalno zacrtao je put kasnijim masovnijim ustancima protiv osmanske vlasti 1804. i 1812. godine. U nekim osmanskim dokumentima Koča se spominje kao „Koču serkerde“ (zapovjednik ili kolovođa bandita).²⁷

Na osnovu brojnih pokazatelja evidentno je da je dominantna politička struja u Dubrovačkoj republici i tada slijedila uhodanu dubrovačku diplomatsku formulu „balansiranja između *Lava i Drakuna*.“²⁸ Kada je ulazak Austrije u rat bio potvrđen, Senat je Malom vijeću dao zadatak da organizira prikupljanje vijesti iz Osmanskog carstva, a naročito iz Bosne i Srbije, dok prividno i dalje zadržava lojalan stav prema Osmanlijama.²⁹

²⁶ Frajkori (njem. *Freikorps*), dobrovoljački odredi u austrijskoj vojsci koji se pojavljuju od polovice 17., a posebno u 18. i početkom 19. stoljeća. Sastojali su se pretežno od pješništva i konjaništva. Služili su za izvršavanje zadataka neprikladnih za redovne snage, poput manjih samostalnih pothvata kao prethodnica ili zaštitnica, u neprijateljskoj pozadini za zasjede, prepade, sprječavanje komunikacija i opskrbe te podizanje ustanaka. U Dubičkom ratu organizirani su uglavnom od prebjega iz Srbije i Bosne. Relativna sloboda djelovanja omogućavala im je i pljačku, što je bio i jedan od motiva stupanja u njih. “Frajkori” , u: *Enciklopedija Jugoslavije*, 4(E-Hrv), JLZ ‘Miroslav Krleža’, Zagreb, 1986, 216.

²⁷ Radi zasluga u razbijanju pobunjenih srpskih četa, Sulejman Fevzi-efendi je unaprijeđen sa pozicije reisu-l kuttaba u vezira i seraskera u Sofiji. (Uzunçarşılı, IV/1, 529 na osnovu podataka iz BOA MHM 185, s.14 iz sredine džumade-1 ula 1202./23. februar 1788.) O tim dešavanjima ima još informacija u osmanskim izvorima: „Obavještava se bosanski valija da je rumelijski valija Fevzi Sulejman paša 3. šabana stigao u Sofijsko polje i tu se ulogorio, odatle će krenuti prema Nišu i prema časnoj fetvi koja je izdata na putu za Beograd, raji koja se pobunila da se pokori daće oprost, a koja ustraje u pobuni dozvoljeno je da ih pokori, pohvata i ubija i progoni.Treba i u Bosni da se sve spremi.“ OIS ANU BiH 17/1 (1-170) , Fo.6.

²⁸ Stjepan Ćosić, „Mavro Orbini i raskol dubrovačkog patricijata“, *Radovi Zavoda za hrvatsku povijest*, vol. 43, 2011., 37-56, 41.

²⁹ U aprilu 1788. godine Senat donosi zaključak da će se austrijskom caru ubuduće vijesti slati preko konzula Milišića u Rijeci, ali ne zanemarujući ni odnose sa osmanskim sultanom, uputivši mu u maju 1789. godine danak od 10.000 zlatnika. Žarko Muljačić, „Prilog politici Dubrovnika za austrijsko-turskog rata 1788/89., *Historijski zbornik*, VI, 1-4, Zagreb, 1953, 25-32, 28. na osnovu: HAD, Cons. Rog.195, f.147. S Porte je još u februaru 1789. godine upućena naredba “kadijama, čehajama kula, krajiškim janičarima, posadnicima tvrđava na putu kojim će proći Dubrovčani koji šalju džizju na Portu” o potrebi osiguranja njihovog bezbjednog prolaza. Sarajevo, OIS ANUBiH 17/1 (1-170), fo. 69.

Austrija je i u Crnu Goru uputila jedan bataljon Ličana predvođen carskim oficirima Vukasovićem³⁰ i Pernetom, koji su podsticali plemena da intenziviraju upade u susjednu Hercegovinu s ciljem destabilizacije Osmanskog carstva, ali i niskih ciljeva poput ubijanja, pljačkanja i nasilja nad muslimanima Bosanskog ejaleta, što će postati ustaljena praksa i u kasnijoj historiji.³¹ Ciljevi te ekspedicije bili su podizanje tamošnjeg naroda na ustanak i pokušaj saradnje sa 'skadarskim odmetnikom' Mahmut-pašom Bušatlijom, što im nije uspjelo.³² Podizanjem Crnogoraca i naroda u Hercegovini, odnosno otvaranjem nove bojišnice, nastojalo se zadati udarac s leđa osmanskim trupama u Bosni.³³

³⁰ Vukasović, Filip (Josip Filip), časnik u habsburškoj vojsci (Ličko Petrovo Selo, 1755 – Beč, 9. VIII. 1809). U Beču je pohađao Pukovnijski odgojni dom. Potom je 1778–79. kao časnik Ličke graničarske pješačke pukovnije sudjelovao u Bavarskom nasljednom ratu. Od 1781. poručnik, 1788–89. bio je u Crnoj Gori jedan od zapovjednika habsburške vojske koja se borila protiv Osmanlija. <<http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=65620>>. (pristupljeno: 3.12.2015)

³¹ Prema Muvekkitu, "Rusija(?) je uputila u Crnu Goru majora Filipa Vukosavića sa 400 soldata i poslala joj veliku novčanu pomoć. Crnogorci, potaknuti od ovoga, napadali su na muslimane u susjedstvu. U borbama su opkolili nekoliko tvrđava. Ali na njih je krenuo Kara Mahmud-paša Bušatlija, tadašnji mutesarif Skadarskog sandžaka, sa stanovnicima ovog sandžaka. On je te odmetnike potukao i natjerao u bijeg, a islamsko stanovništvo oslobodio pritiska." Muvekkit, *Povijest Bosne 1*, 608. Up. Hamid Hadžibegić, „Turski dokumenti o početku ustanka u Hercegovini i Bosni 1875. godine“, *POF* 1/1950, Sarajevo 1950., 85-116.; Isti, „Odnos Crne Gore prema Grahovu u doba Njegoša“, *POF* 2/1951, Sarajevo 1952, 201-211 ; Isti, „Odnos Crne Gore prema osmanskoj državi polovinom XVIII vijeka“, *POF* 3-4/1952-53, Sarajevo 1953, 485-508; Zejnil Fajić, „Husejn Bračković: Mala istorija događaja u Hercegovini“, *POF* 34/1984, Sarajevo, 1985, 163-200.

³² Ž. Muljačić, *Prilog politici Dubrovnika*, 25.

³³ Vukasović i Pernet u svom pismenom obraćanju dubrovačkim vlastima iz luke Molnuta 9. marta 1788. godine, informišu da su poslani od strane austrijskog cara „da uz pomoć stanovnika Crne Gore“ prave diverzije u „grofoviji Hercegovini“, a prema informacijama s Dvora, neimenovani „dubrovački plemić, koji je na glasu sa svog ugleda“, trebao je pružiti svu potrebnu pomoć. Žarko Muljačić, „Dubrovački izvještaj o prilikama u Hercegovini u proljeće 1788 god“, *Godišnjak* Društva istoričara BiH IV, Sarajevo, 1952, 277-285, 278. Izgleda da je u isto vrijeme kad i Austrija, u Crnu Goru svoje izaslanike poslala i Rusija, zbog čega su bili „pomučeni rusko-austrijski odnosi.“ G. Stanojević, „Mletačke i dubrovačke vijesti o austrijsko-turskim ratovima u XVIII vijeku“, 224.

U vrijeme trajanja Dubičkog rata u Bosni je relativno često dolazilo do smjene valije te su se u periodu 1788-1790. na toj funkciji izmijenili redom: Ebu Bekir-paša³⁴, Arslan-paša³⁵, Miralem Mehmed-paša,³⁶ Hadži Salih-paša³⁷ i Jusuf-paša.³⁸ Već u prvoj sedmici marta mjeseca 1788. godine stigle su prve instrukcije Porte u Bosnu. Valiji i seraskeru Bosne sa širokim ovlašćenjima Ebu Bekir-paši, mirimiranima, aktivnim i izvan službe i ostalima upućena je naredba koja je sadržavala odluku da se povede rat protiv Austrije koja je prekršila ugovor i zajedno s Rusijom oglasila rat Osmanskom carstvu. Napominje se da je u pitanju “sveti rat za odbranu islama” te se naređuje da se “dobro čuvaju sve tvrđave, palanke, sva mjesta, svi prolazi.”³⁹ Naredba sličnog sadržaja upućena je i “Kapetanima tvrđava, agama jerlu nefera, svim zapovjednicima, službenicima, prvacima muslimana, dobrim muslimanima i svima u Bosni za rat sposobnima.”⁴⁰ Posebna naredba upućena je janičarskim oficirima u Bosni, posebno u Sarajevu, s instrukcijom da intenziviraju popunjavanje redova mobiliziranjem dobrovoljaca.⁴¹ Sve spomenute instrukcije, pristigli fermi s Porte kao i valijine bujruldiye, prosljeđivane su ostalim nivoima vlasti, npr. kadijama, koji su bili dužni da se postaraju za praktično sprovođenje zadataka navedenih u instrukcijama u okvirima svojih kadiluka.⁴²

³⁴ Agirbozlu Ebu Bekir-paša, januar 1788.-april/maj 1789. Muvekkit, *Povijest Bosne 1*, 606.

³⁵ Arslan Mehmed-paša, april/maj 1789.- 15. oktobar 1789. Muvekkit, *Povijest Bosne 1*, 616.

³⁶ Bosanac Miralem Mehmed-paša iz Uskoplja 15. oktobar 1789. -25.februar 1790. Muvekkit, *Povijest Bosne 1*, 620.

³⁷ Hadži Salih-paša, kajmekam carskog *rikabdara*, postavljen za valiju 18.12.1789, a u Bosnu stigao tek 25.2.1790. Smijenjen je krajem decembra 1790. godine. Ponovo je postavljen za valiju 8. marta 1791, pa smijenjen 25. avgusta 1792. Muvekkit, *Povijest Bosne 1*, 624-626 i Muvekkit, *Povijest Bosne 2*, 708-713.

³⁸ Jusuf-paša, 27.decembar 1790-9.mart 1791. Stigao u Bosnu tek 4. februara 1791, a razriješen dužnosti već 9. marta radi postavljenja za velikog vezira. Muvekkit, *Povijest Bosne 2*, 707.

³⁹ Sarajevo, Orijentalni institut, *Zbirka ANUBIH*, br. 17/1, fo.5.

⁴⁰ Sarajevo, Orijentalni institut, *Zbirka ANUBIH*, br. 17/1, fo.1.

⁴¹ Sarajevo, Orijentalni institut, *Zbirka ANUBIH*, br. 17/1, fo. 2.

⁴² Npr. u sidžilu mostarskog kadiluka iz 1787-88. godine, nalazi se ubilježeni prijepis fermi od 19. džumade-l ula 1202 (27.2.1788.) s pozivom u rat protiv Austrijanaca koji su prekršili ugovor o primirju. U istom intervalu pristižu i naredbe za priključivanje ratu s Rusijom. Mostarskom kadiji i ostalim kadijama Hercergovine (bla-

Prema podacima u nekim općim historijama, objema je snagama manjkalo ofanzivne akcije do 1788. godine. Obje strane su se preko godinu dana relativnog mira pripremale za aktivnije faze rata. Samo u proljeće 1788. on je prekinut kad je Austrija okupirala nekoliko gradova na sjeveru Bosne i sjevernu Moldaviju. Rusi su krenuli u ofanzivu krećući se kroz Vlašku i Moldaviju uništavajući osmansku vojsku. Tvrdi se da su “te novosti uzrokovale su slom odbrambenih vojski u Srbiji i Bosni.”⁴³ Međutim, istina je da je prvi austrijski napad na Dubicu u proljeće 1788. godine uspješno odbijen.⁴⁴

Već u januaru 1788. pukovnik Gvozdenović je otvarao vatru na Berbir (Gradiška)⁴⁵ i pozivao na predaju. U Berbiru je bilo i austrijskih

gajskom, stolačkom) je potom upućena bujrukdija da pruže pomoć Novom, Krupi i Ostrošcu. (list 7a-11b) Pristižu bujrukdije mostarskom kadiji da pošalje pomoć Gradačcu, Brčkom i Derventi, a mostarskom, stolačkom i blagajskom kadiji da pošalju vojsku u Livno i Gradišku. (list 16a-18b). Mostarski kadiluk bio je dužan dati 150 konja za prijevoz dvopeka sa dubrovačke skele (17a-17b), kao i 11 tovarnih konja za bosansku vojsku, te 350 tovarnih konja kojima bi se hrana mogla prebaciti do tvrđave u Travniku. Uz to, zahtijeva se hitno slanje pomoći Dubici i Novom u ljudstvu, kao i dostava baruta i municije te drugog ratnog materijala “iz Dubrovnika u bosanske tvrđave”, kao i prijevoz baruta i oružja dopremljenih lađom na skelu iz Dubrovnika (27a-27b). Šaban Zahirović „Sidžil mostarskog kadije iz 1787-88“, *POF* 44-45/1994-95, Sarajevo, 405-412.

⁴³ Joseph von Hammer, *Historija Turskog/Osmanskog/ Carstva 3*, prijevod: Nerkez Smailagić, Zagreb, 1979, 263-264.

⁴⁴ Bašeskija je zapisao: “Neprijatelj je opkolio Dubicu, a serhadlije se odovud-odovud sakupe. Iako je neprijateljske vojske bilo mnogo, a muslimanske malo, ipak islamska vojska s Božjom pomoći pobijedi neprijatelja...Na vojni u Dubici je bio zapovjednik vojske pašin čehaja, a u Banjaluci bosanski valija Bećir-paša sa oko četrdeset do pedeset razvijenih serdengečijskih bajraka. U nekoliko navrata u Sarajevo dolazili su požurnici i ponovo mnogo ljudi odveli na vojnu, a ljude su najviše slali u Dubicu. Na dubičku tvrđavu su Austrijanci samo jednom navalili i opsjednuli je, ali je nekoliko bajraka iz Visokog i isto toliko bajraka iz Busovače zajedno sa Banjalučanima i Serhadlijama (Krajišnicima) iz okolice navalili su na neprijatelja i savladali ga. Nakon toga stigla je i sarajevska vojska koja se rasporedila i ostala na položaju tri-četiri mjeseca.” Bašeskija, *Ljetopis*, 266 i 269.

⁴⁵ Iva Salopek je istražila vojne prilike koje su vladale u dvije istoimene pogranične tvrđave na suprotnim obalama Save, u slavonskoj Gradiški (danas Stara Gradiška) i bosanskoj Gradiški ili Brebiru (danas Bosanska Gradiška) u vrijeme spomenutih ratnih dešavanja na hrvatsko-slavonskom odnosno bosanskom dijelu habsburško-osmanske granice. Zahvaljujući austrijskoj pomoći u hrani i ljudstvu, u ljeto 1789. godine Berbir je nakratko osvojen. Više o dešavanjima na području Gradiške u Dubičkom ratu vidi: I. Salopek-Bogavčić, „Prilog istraživanju događanja na gradiškom području tijekom rata 1788.-1791.“, 161-201.

špijuna koji su slali izvještaje te javili da je 10.1.1788. stanovništvo obaviješteno da se Osmansko carstvo u ratu sa „Rimskim carem“. Zapovjednik tvrđave Berbir svoju ženu i djecu je odmah sklonio u Banju Luku, a hrišćanima zabranio da dolaze noću u tvrđavu, te su namirnicama snabdijevali tvrđavu samo danju i nisu smjeli prelaziti Savu. Radi predostrožnosti, osmanske vlasti su naredile sječu šume uz obalu Save zbog praćenja prelaza granice.⁴⁶

Budući da se u Bosanskom ejaletu kao pograničnoj osmanskoj pokrajini tada nisu nalazile brojnije vojne snage, sav teret odbrane pao je na lokalno muslimansko stanovništvo. Centralna osmanska vlasti nije slala pomoć Bosni u ljudstvu jer zbog istovremenog fronta s Rusijom osmanski sultan nije bio u prilici slati trupe na front u Rumeliji. Porta se ograničila samo na slanje ratne opreme i provijanta u Bosnu.⁴⁷ Eventualno se moglo računati na pomoć iz susjednih osmanskih pokrajina. Zbog toga je teret odbrane osmanskih granica nosilo lokalno stanovništvo, više ne samo vojno sposobno, nego čak i dječaci od sedam i petnaest godina godina.⁴⁸ Povremeno su u Bosanski ejalet stizale pošiljke dvopeka, žita i druge potrepštine. Osmanske ratne lađe opskrbljivale su se u Dubrovniku hljebom i pecivima (*baškot*), a kroz veći dio godine francuski, mletački i osmanski brodovi iskrcavali su na Pločama hranu i ratni materijal za osmanske trupe u Bosni.⁴⁹ Prema instrukcijama upućenim aktuelnom bosanskom valiji Ebu Bekir-paši iz februara 1789. godine, valija je bio zadužen da obezbijedi prijevoz hrane koja je za Bosnu iz Soluna upućena preko Dubrovnika.⁵⁰ U Bosnu je iz Moreje (Peloponez) preko Dubrovačke skele ponovo poslato 20.000 kejla pšenice. Od toga je 11.000 kejla prevozila engleska lađa, koja je u junu 1789. godine prvo stigla na skelu Balja Badra.⁵¹ Spomenute namirnice trebalo je preuzeti

⁴⁶ G.Šljivo, *Bosna i Hercegovina 1788-1812.*, 62 na osnovu dokumenata iz KAW (Kraljevskog arhiva u Beču) A.F.A., tačnije izvještaja iz Nove Gradiške grada na suprotnoj obali rijeke Save.

⁴⁷ G. Stanojević, „Mletačke i dubrovačke vijesti o austrijsko-turskim ratovima u XVIII vijeku“, 225.

⁴⁸ Mula Mustafa Bašeskija, *Ljetopis 1746-1804.*, Sarajevo, 1997, 292 (dalje: Bašeskija, *Ljetopis*); Salih Sidki Hadžihuseinović Muvekkit, *Povijest Bosne 1*, Sarajevo, 1999, 625. (dalje: Muvekkit, *Povijest Bosne 1*).

⁴⁹ Ž. Muljačić, *Prilog politici Dubrovnika*, 28.

⁵⁰ Sarajevo, OIS ANUBiH 17/1 (1-170), Fo. 71.

⁵¹ Balye Badra ili Ballı Badra je osmanski naziv za grad Palaja Patra (grč. Παλαιά Πάτρα) odnosno Patras. Ayşe Karapınar, „Osmanlı Döneminde Mora’da bir Sahil Şehri: Balya Badra/Patra 1460-1715“, *Cihannüma, Tarih ve Coğrafya Araştırmaları Dergisi*, Sayı 1, Temmuz 2015, 67-93.

preko stonske skele.⁵² Međutim, emini u Dubrovniku nisu htjeli primiti lađe koje su nosile materijal i hranu za bosanske tvrđave te su odbili da istovare spomenute lađe.⁵³ Pravdali su se time da za to nisu imali potrebnu valijinu dozvolu.⁵⁴

Iako u bosanskim tvrđavama nije bilo dovoljno municije, nedostajalo je i namirnica i u svemu se osjećala oskudica, Bosanci su i ovaj put imali snage da se nose sa daleko premoćnijom austrijskom vojskom. Aktuelni valija Ebu Bekir-paša proglasio je opću mobilizaciju na teritoriju Bosanskog ejaleta, a iz Sarajeva i Visokog mobilizirao je 32 bajraka.⁵⁵ Austrijske snage brojale su dobro opskrbljenih 200.000 pješaka, 40.000 konjanika i još hiljadu topova svih vrsta.⁵⁶ Već prvih ratnih dana jedan korpus carske vojske sa 39.000 ljudi raspoređen je duž ličko-dalmatinsko-slavonske granice do Dubice. Istovremeno, drugi korpus od 12.000 ljudi razmješten je od Bosanske Gradiške do Šapca sa manjim brojem dobrovoljaca pravoslavaca sa teritorija Bosanskog ejaleta.⁵⁷

Jedinice pod zapovjedništvom generala Klebeka bile su skoncentrisane između Dubice i Novog te je već 9. februara 1788. godine pozvao ta dva grada na predaju. Zapovjednik druge banske pukovnije, pukovnik Knežević je već 10. februara prešao Unu kod Dubice s namjerom da zauzme grad. Napad je trajao punih pet sati i uspješno je odbijen. Austrijske trupe su brojale 312 ranjenih te preko stotinu vojnika i četiri oficira mrtva. Poslije te bitke nije bilo većih okršaja kod Dubice sve do mjeseca

⁵² Sarajevo, OIS ANUBiH 17/1 (1-170) Fo. 13.

⁵³ Sarajevo, OIS ANUBiH 17/1 (1-170) Fo. 74.

⁵⁴ Sarajevo, OIS ANUBiH 17/1 (1-170) Fo. 77. Emini su bili osmanski službenici koji su djelovali na području Dubrovačke republike u Stonu i u predgrađu Dubrovnika zvanom Ploče. Međutim, osim opravdanja koje sami navode, ostale razloge zbog kojih nisu pristali da preuzmu navedenu pošiljku trenutno nije moguće nazrijeti. Više o eminima u Dubrovniku vidi: Vesna Miović, „Emin na Pločama kao predstavnik Osmanlija na području Dubrovačke republike“, *Anali Dubrovnik* 37 (1999), 205-215.

⁵⁵ Enes Pelidija, „Bosanski ejalet od 1593 . godine do Svištovskog mira 1791. godine“, u: *Bosna i Hercegovina od najstarijih vremena do kraja Drugog svjetskog rata*, Sarajevo, 1998, 127. (dalje: E. Pelidija, „Bosanski ejalet od 1593 . godine do Svištovskog mira 1791. godine“).

⁵⁶ Hašim Šerić, „Dubički rat: Borbe između Austrije i Turske oko Dubice 1788-1790. godine“, Gajret Kalendar za 1939. godinu, Sarajevo, 1938., 119. (dalje: H. Šerić, „Dubički rat: Borbe između Austrije i Turske oko Dubice 1788-1790. godine“).

⁵⁷ E. Pelidija, „Bosanski ejalet od 1593 . godine do Svištovskog mira 1791. godine“, 127. Prema G. Stanojeviću, „prema Bosni Austrija je postavila 50.000 boraca“. G. Stanojević, „Mletačke i dubrovačke vijesti o austrijsko-turskim ratovima u XVIII vijeku“, 225.

aprila.⁵⁸ Bosanske trupe od 8000 ljudi koje su pritekly u pomoć Dubici potukly su Lihtenštajnove trupe koje su bile brojnyje i prema nekim izvorima brojale 18.000 vojnyka. Źene i djeca su evakuisani iz tvrđave, najviše u Sanski Most, gdje su ostali do potpisivanja Svištovskog mira.⁵⁹

Iako je prema nekim proračunima na zapadnoj granici bilo raspoređeno čak 80.000 austrijskih vojnyka, vojni zbor u Karlovcu raspolagao sa deset graničarskih bataljona i jednim njemačkim bataljonom te jednom eskadrom husara Grofa Graevena, govorilo se o općem neuspjehu Austrije.⁶⁰ Zbog toga je Lihtenštajn smijenjen i na njegovo mjesto postavljen je general Gideon Laudon. Saznavši da u pograničnim mjestima nema većih sultanovih trupa, on je 26. avgusta osvojio Dubicu, a 3. oktobra iste godine i Novi, zarobivši cjelokupnu posadu sa kapetanom Cerićem.⁶¹ Bosanske trupe su uhvaćene na spavanju i povukly se prema logoru u Hadžibajiru. Kada je 18. avgusta pod Dubicu stigao maršal Laudon, ostaci bosanske vojske su se povukly. Tvrđava je prepuštena sama sebi. Posada se držala sve dok joj nije ponestalo hrane i municije, te se predala 26. avgusta 1788. godine. Zarobljena posada je poslata u zarobljeništvo u Segedin.⁶² Nakon Dubice, osvojen je Novi, što su bili i jedini vojni uspjesi austrijske vojske u 1788. godini.⁶³

Nakon gubitka Dubice i Novog ponovo je proglašena opća mobilizacija u cijelom Osmanskom carstvu, s naročitim naglaskom da se “iz Bosne mobiliziraju svi koji su sposobni za borbu.”⁶⁴ Naređeno je ajanima vilajeta da svojim utjecajem pripreme više od 200.000 vojnyka, konjanika i pješaka izvan postojećih vojnyh rodova.⁶⁵ Sarajevskom muli, ostalim kadijama i naibima, kapetanima svih tvrđava u Bosni, drugim zabitima i agama, sitnim i krupnim službenicima, utjecajnim ljudima, svim muslimanima stigla je dodatna naredba da se mobilizira sva vojska

⁵⁸ H. Šerić, „Dubički rat: Borbe između Austrije i Turske oko Dubice 1788-1790. godine“, 110. prema F. Vaniček, *Specialgeschichte der Militärgrenze*, III, 380.

⁵⁹ H. Šerić, „Dubički rat: Borbe između Austrije i Turske oko Dubice 1788-1790. godine“, 112.

⁶⁰ Damir Matanović, *Grad na granici*, 24.

⁶¹ E. Pelidija, „Bosanski ejalet od 1593 . godine do Svištovskog mira 1791. godine“, 127.

⁶² O daljoj sudbini ratnih zarobljenika u Dubičkom ratu više u: Balázs Lázár, „Turkish Captives in Hungary during Austria’s Last Turkish War (1788-91)“, *Hungarian Historical Review* 4, no. 2. (2015), 418-444.

⁶³ H. Šerić, „Dubički rat: Borbe između Austrije i Turske oko Dubice 1788-1790. godine“, 122.

⁶⁴ Sarajevo, Orijentalni institut, *Zbirka ANUBIH*, br. 17/1, fo.56.

⁶⁵ Sarajevo, Orijentalni institut, *Zbirka ANUBIH*, br. 17/1, fo.57.

u Bosni da bi istjerala Austrijance iz Dubice. Apelira se na staru slavu Bošnjaka i prijeti se onima koji se budu kolebali ići u rat.⁶⁶ S ciljem podizanja borbenog morala stižu dopisi u kojima se Bosanci hvale kao "junaci pobjedonosne krajine, poznati po hrabrosti i odvažnosti" te se ističe "kada se njihovo ime spomene neprijatelj zastrepi od straha pred njihovim junaštvom".⁶⁷ Posebno se hvale Sarajlije kao „najbolji i najhrabriji ratnici koji su do sada vodili mnoge ratove.“⁶⁸ Sa istom svrhom i kasnije se hvale svi stanovnici Bosne kao „junaci i ratnici od davnina.“⁶⁹ Prema habsburškim izvještajima i pisanju bečke štampe Bosanci su smatrani najopasnijim neprijateljima kao „opasan narod koji gine s oružjem u ruci i u zadnjem času umiranja gađa naše borce. Patriotizam i fanatizam čini ih junacima. Ako navale, treba ostati hladnokrvan i otporan jer su njihovi napadi vrlo ljutiti. Izvrsno barataju mačevima. Mora ih se suzbijati topovima i zatvorenim protunapadom. Razdvoje li se naše čete ili dođe li do nereda, onda zbogom glavo!...“⁷⁰ U svom izvještaju Serrenisimi od 22. aprila 1789., mletački bailo Girolamo Zulian iznosi još i svoja zapažanja o trenutnoj političkoj situaciji, konstatujući, između ostalog da se u skorije vrijeme na svjetskoj političkoj sceni pojavila "skoro nepoznata Rusija",⁷¹ dok na drugom mjestu zaključuje da su "Bošnjaci najbolji vojnici među Osmanlijama."⁷²

Prema osmanskim izvorima u novembru 1788. godine odbijen je napad Austrijanaca kod Gradiške i mjesta Lug blizu Gradiške. Austrijska vojska vraćena je preko mosta koji je bila napravila kod Gradiške. Odbranom su rukovodili Ali-paša, muhafiz Gradiške i Ibrahim-paša, muhafiz Luga. Porta im je uputila riječi pohvale naloživši da izvrše kontranapad. Isti akt upućen je istovremeno i Bosanskom valiji.⁷³ Za pripremu pohoda u novembru 1788. godine iz carske blagajne dodijeljeno 50.000 groša, te još 10.000 kao poklon mirimiranu.⁷⁴ Međutim, vjerovatno su sve veće vojne aktivnosti bile smanjene zbog zime, kako je to bila opća praksa.⁷⁵

⁶⁶ Sarajevo, Orijentalni institut, *Zbirka ANUBIH*, br. 17/1, fo.11.

⁶⁷ Muvekkit, *Povijest Bosne 1*, 612-613.

⁶⁸ Sarajevo, Orijentalni institut, *Zbirka ANUBIH*, br. 17/1, fo. 52, br. 491.

⁶⁹ Sarajevo, Orijentalni institut, *Zbirka ANUBIH*, br. 17/1, fo. 76, br. 324.

⁷⁰ Damir Matanović, *Grad na granici*, 24.

⁷¹ „Girolamo Zulian (1789)“, u: *Relazioni di ambasciatori veneti al Senato*, ed. by. Maria Pia Pedani, Archivio di Stato di Venezia, *Relazioni*, b.7, 1041-1055, 1042.

⁷² Isto, 1053.

⁷³ Sarajevo, Orijentalni institut, *Zbirka ANUBIH*, br. 17/1, fo. 49.

⁷⁴ Muvekkit, *Povijest Bosne 1*, 612-613.

⁷⁵ Zima 1788-89. je nastupila ranije, temperatura se spuštala i do -15 ° C, nedostajalo je vode, među austrijskim vojnicima u tranšejima zavladaše su i crijevne infekcije.

U januaru 1789. godine s Porte je poslata instrukcija da se džebežije određuju pod komandu seraskera i da im se određuje džebedžibaša.⁷⁶ S obzirom na to da su Sarajlije ignorisale ponovni poziv na opću mobilizaciju, u martu 1789. godine ponovo im je poslato upozorenje s Porte uz prijetnju da će im se „oduzeti dirluci i da će biti svedeni na stepen raje“.⁷⁷

U aprilu mjesecu 1789. godine u Sarajevo je stigla vijest o smrti sultana Abdulhamida (1774-1789) i ustoličenju sultana Selima III (1789-1807).⁷⁸ Uskoro je došlo do smjene Bosanskog valije Ebu Bekir-paše.⁷⁹ U julu 1789. godine s Porte je poslata instrukcija „kadiji, naibima i šeherehajama“ da se prikupi *imdad-i seferija* za „bosanskog valiju koji je postavljen za seraskera Bosne.“⁸⁰ Odmah po dolasku, novi valija Arslan Mehmed-paša podnio je izvještaj Porti o tome da u tvrđavama Bosne nema dovoljno đuladi za topove i kumbare, s molbom i prijedlogom da se tvrđave snabdiju đuladima koliko je bilo potrebno.⁸¹ U junu 1789. godine, Austrijanci su ponovo postavili dva pontonska mosta⁸² na Savi i opsjeli Gradišku.⁸³ Valija je razaslao bujruđije da se iz bosanskih

Virginia H. Aksan *Ottoman Wars 1700-1870: An Empire Beseiged*, London-New York: Routledge, 2013, 165; Bašeskija je zabilježio da je zima 1788-89. bila toliko hladna da je u Sarajevu u januaru „zaledila rijeka Miljacka kod mlinova“. Bašeskija, *Ljetopis*, 276.

⁷⁶ Sarajevo, Orijentalni institut, *Zbirka ANUBIH*, br. 17/1, fo. 51.

⁷⁷ Sarajevo, Orijentalni institut, *Zbirka ANUBIH*, br. 17/1, fo. 52.

⁷⁸ Bašeskija, *Ljetopis*, 277.

⁷⁹ Prema Muvekkitu, Ebu Bekir-paša je smijenjen krajem aprila 1789. godine, a novi valija Arslan Mehmed-paša, bivši muhafiz Niša stigao u Bosnu 25. maja 1789. U to vrijeme stiglo je u Bosnu i „300 nefera sejmena, koji su popisivani u Skoplju i okolici, i prema visokom fermanu, raspoređeni su da obavljaju potrebne službe u Travniku.“ Muvekkit, *Povijest Bosne 1*, 615-616. Bašeskija je zapisao da je „4.6.1789. stigao u u Bosnu na položaj vezira Mehmed-paša Arslan, bez ikakve pompe i sjaja, poput Bećir-paše.“ Bašeskija, *Ljetopis*, 278.

⁸⁰ Sarajevo, Orijentalni institut, *Zbirka ANUBIH*, br. 17/1, fo. 50.

⁸¹ Fermanom je naređeno da se iz radionice Pravište, iz raspoloživih zaliha, preko Dubrovnika pošalje u Bosnu 2000 đuladi od po devet oka, po 4000 đuladi od po sedam i po oka što sve skupa iznosi 10.000 đuladi, 800 metaka za kumbarepromjera 45 i uz njih još 20 vještih tobdžija i dvadesetak kumbaradžija i to je sve stiglo u Bosnu. Muvekkit, *Povijest Bosne 1*, 616.

⁸² U historiografiji se spominju čak tri pontonska mosta sa tačnim lokacijama. Up. H. Šerić, „Dubički rat: Borbe između Austrije i Turske oko Dubice 1788-1790. godine“, 109-125.

⁸³ Prema tajnoj mapi iz 1784., širina rijeke Save na mjestu između dvije tvrđave Gradiške i Berbira iznosila je oko 65-70 koraka, dok je na mjestu na kojem su izgrađeni pontonski mostovi iznosila samo 50 koraka. I. Salopek-Bogavčić, „Prilog istraživanju događanja na gradiškom području tijekom rata 1788.-1791.“, 170

kadiluka odmah opremi dovoljan broj vojske i pošalje u borbu protiv neprijatelja. Kada su iz Banje Luke stigli izaslanici koji su molili da im se pruži pomoć, spomenuti valija je formirao i opremio vojsku i odmah o tome razaslaio bujrukdije. Opremljeno je dovoljno vojske koja je upućena u Podorašnicu.⁸⁴ Razlogom zbog kojega je Gradiška (Berbir) bila dostupan cilj austrijskoj artiljeriji smatra se to što se osmanski graditelji nisu obazirali na moderne i nove zapadnoevropske obrasce gradnje sa niskim i prostranim bedemima, nego su Berbir obnavljali zastarjelim, visokim bedemima koji su bili idealni za napad topništvom. Naime, kod visokih zidova topovske kugle lakše probijaju zid zbog nepostojanja unutarnjeg nasipa koji zid čini elastičnijim i amortizira udare topovskih kugli. Novija gradnja podrazumijevala je izgradnju nižih zidova i bastiona, čija visina je bila manja od širine.⁸⁵

Prema jednom dokumentu iz jula 1789. godine koji je stigao s Porte ponovo se hvale "Bošnjaci kao junaci i ratnici od davnina. Traži se od njih to i sada i naređuje se da se neprijatelj ne ostavi na miru nijedan tren i da se ostvari osveta."⁸⁶ U drugom dopisu upućenom krajem jula 1789. godine valiji i seraskeru Arslan-paši kao i drugim „aktivnim i smijenjenim pašama, inspektoru određenom od Porte-Šemsudin begu, kadijama i naibima kadiluka, kapetanima carskih tvrđava, vođama, zabitima i zapovjednicima, drugim prvacima ejaleta, izabranicima i svim borcima za vjeru sposobnim za rat u Bosni i svim Bosancima" upućen prijekor zbog toga što "zbog nesloge i međusobne netrpeljivosti dozvolili upad neprijatelja." Jedinim uzrokom za to što je neprijatelj ovaj put uspio smatra se to što su oni "iznevjerili tradiciju izuzetnih boraca i ratnika kakvi su bili njihovi djedovi i očevi." Stoga je ponovo naređeno svim odgovornim u raznim krajevima (Skoplju, Prištini, Bihištu, Sari Gol, Prizrenu, Kalkandelenu, Manastiru, Starovi i Peći) da proglase opću mobilizaciju (*nefir-i am*) i krenu u pomoć Bosni. Posebno se ističe da će Mahmud paši-Bušatliji⁸⁷ biti oprosteni raniji grijesi pod uslovom da

prema: Alexandar Buczynski, Milan Kruhek, Mirko Valentić, *Hrvatska na tajnim zemljovidima 18. i 19. stoljeća. Gradiška pukovnija, 1992-2000.*, sekcija 9, 128-9.

⁸⁴ Muvekkit, *Povijest Bosne I*, 616. Prostrano kraško Podorašničko polje kod današnjeg Mrkonjić grada.

⁸⁵ I. Salopek-Bogavčić, „Prilog istraživanju događanja na gradiškom području tijekom rata 1788.-1791.“, 170.

⁸⁶ Sarajevo, Orijentalni institut, *Zbirka ANUBIH*, br. 17/1, fo. 76.

⁸⁷ Uloga Mahmud-paše Bušatlije u pružanju vojne pomoći bosanskom pograničju bila je izuzetno velika i ostavila traga u historiji te pozitivno sjećanje na njega u narodnom pamćenju na spomenutom prostoru. više u: A.Lainović, „Francuska štampa

mobilizira 10-15.000 vojnika za pomoć Bosni. Insistiralo se na tome da se svi nesposobni odstrane, da se ostvari jedinstvo u Bosni, da se svi pokoravaju valiji i da se osvete neprijatelju i protjeraju ga zauzetih mjesta.⁸⁸ Istovjetna naredba upućena je istovremeno i “mulji Sarajeva, ulemi, janjičarskom zabitu, mutesellimu, prvacima pokrajine, službenicima i svim uticajnim ljudima.”⁸⁹ Prema Muvekkitu, u avgustu 1789. godine pristigla je vojska iz “Prizrena 1000, i Peći 1500 i iz Tirane 500 vojnika pod komandom Novopazarca Ibrahim-paše, priključili se ordiji i krenuli da istjeraju neprijatelja koji se nalazio na području Gradiške.”⁹⁰ Prema Bašeskiji, u oktobru 1789. stigao je u Sarajevo “oslobođeni Bušatlija sa 15.000 vojnika većinom raje nemuslimana (...) te otišao u bosansku ordiju u Podorašnici kod Mrkonjić-grad.”⁹¹

Podaci iz osmanskih izvora kazuju da je ponovo došlo do smjene valije u Bosni jer je bivši valija Bosne Arslan-paša pozvan da se što hitnije priključi carskoj vojsci.⁹² Za valiju Bosne postavljen je Salih paša,⁹³ a za kajmekama Bosne postavljen je Miralem Mehmed-paša, uz kojeg stoji odrednica „bivši valija Bosne“. Nabrojane su njegove dužnosti dok ne stigne Salih-paša.⁹⁴ Miralem-paši se dozvoljava da se nakon dolaska valije Salih-paše nastani u Bosni gdje se dogovori s valijom te nastavi sa “pažljivom odbranom granica i brigom o državi”.⁹⁵

U fermanu o postavljenju Salih-paše za bosanskog valiju bila su sadržana naređenja, upozorenja i prijekori. Ferman je poslat po Šemsudinbegu, ćehaji kapidžija, „da carsku naredbu Bosancima i usmeno prenese i da ih sve zagrije u borbi za vjeru“. Sultan je izrazio svoje nezadovoljstvo ponašanjem stanovnika Bosne u vrijeme trajanja ratnih sukoba,

o Mahmud-paši Bušatliji i Crnoj Gori s kraja XVIII vj.“, *Istorijski zapisi*, god. VIII, knj. XI, 1-2, Cetinje, 1955., 339-344; Spaho, Muniba „Skadarski mutesarraf Mahmud-paša Bušatlija prema turskim dokumentima“, *Istorijski zapisi*, XVI, knj. 20 (4), Titograd, 1963, 669-681.

⁸⁸ Sarajevo, Orijentalni institut, *Zbirka ANUBIH*, br. 17/1, fo. 78.

⁸⁹ Sarajevo, Orijentalni institut, *Zbirka ANUBIH*, br. 17/1, fo. 79.

⁹⁰ Salih Sidki Hadžihuseinović Muvekkit, *Povijest Bosne*, sv. 1, El-Kalem-GHB, Sarajevo, 1999, 617 (dalje: Muvekkit, *Povijest Bosne* 1).

⁹¹ Bašeskija, *Ljetopis*, 277 i 278.

⁹² Sarajevo, Orijentalni institut, *Zbirka ANUBIH*, br. 17/1, fo. 63.

⁹³ Sarajevo, Orijentalni institut, *Zbirka ANUBIH*, br. 17/1, fo. 61.

⁹⁴ Sarajevo, Orijentalni institut, *Zbirka ANUBIH*, br. 17/1, fo. 61. Postavljanje kajmekama bila je ustaljena praksa u vrijeme smjene valija ili dok je valija u ratnom pohodu kako pokrajina ne bi ostala bez vlasti, zaštite i autoriteta. Ta praksa bila je prisutna i u ranijim stoljećima osmanske uprave u Bosni

⁹⁵ Sarajevo, Orijentalni institut, *Zbirka ANUBIH*, br. 17/1, fo. 62.

smatrajući da su „neprijatelji vjere, Austrijanci“ mogli iskoristiti priliku da nanesu veliku štetu oko Gradiške samo zbog toga što „stanovnici Bosne nisu slijedili put svojih predaka i nisu se dovoljno zalagali“. S Porte su stizali prijekori zbog razjedinjenosti bosanskog naroda i vojske, pa se kritikuju kako Sarajlije, tako i krajišnici. Ističe se da se na osnovu pristiglih informacija moglo zaključiti da su oni propustili da se suprotstave neprijatelju te da je među njima došlo do ličnih neprijateljstava. Zbog toga su ranije upućena dva fermana „svim krajišnicima, a posebno Sarajlijama, da se među Bosancima postojeće nesuglasice i nesloge uklone i prestanu te da se svi junaci Bosne u pogledu suprotstavljanja neprijatelju i čuvanja granica, slože i stanu na branik kao jedan.“⁹⁶ Muvekkit navodi i preporuke koje su upućene svim muftijama u Bosanskom ejaletu s ciljem utjehe muslimanima zbog gubitka Dubice i Novog, ali i podizanja borbenog duha: „Od davnina su junaci pobjedonosne krajineveličali Božije zapovijedi i oživotvorivali vjerezakon Božjeg Poslanika, što im je bio stari trajni običaj. Oni su poznati po svojoj hrabrosti i odvažnosti i u tom pogledu su među svim borcima na velikom glasu, a u borbi za vjeru ističu se iznad ostalih. Kada se oni spomenu pred neprijateljem, on zastrepi od straha pred njihovim junaštvom.“⁹⁷

U proljeće 1790. godine Bosanskom valiji i seraskeru Salih-paši, na njegov izvještaj da je primijećeno grupisanje Austrijanaca u okolini Bihaća i Banje Luke, ali da je odziv na bujuruldiju valije veoma slab, naređuje se da se tvrđave ojačaju i očiste za odbranu. Izdaje se naredba s prijetnjama kaznom za neposluh te preporučuje jedinstvo.⁹⁸ Naročito se insistira na popravkama tvrđava.⁹⁹ Prema Muvekkitu, zbog napada Austrijanaca na tvrđave Cetingrad, Bužim i Veliku Kladušu te zauzimanja Cetingrada i Drežnika, ponovo je proglašena mobilizacija i naređeno da se “iz svih kadiluka Bosne i na desnoj i na lijevoj strani, pokupi iz kuća sve preko sedam godina, ko god može nositi mač i brzo ih uputi valiji i

⁹⁶ Muvekkit, *Povijest Bosne 1*, 620.

⁹⁷ Muvekkit, *Povijest Bosne 1*, 612.

⁹⁸ Sarajevo, Orijentalni institut, *Zbirka ANUBIH*, br. 17/1, fo. 66.

⁹⁹ Sarajevo, Orijentalni institut, *Zbirka ANUBIH*, br. 17/1, fo. 65. U junu 1790. godine 25 zidara iz Sarajeva i okolice je već počelo popravku banjalučke tvrđave i njenih oštećenih zidova. Muvekkit, *Povijest Bosne 1*, 624.

seraskeru.”¹⁰⁰ U ljeto 1790. godine došlo je i do kratkotrajne okupacije Gradiške (Berbira).¹⁰¹ O sukobima na granici piše i Bašeskija.¹⁰²

U avgustu 1790. godine Valija Hadži Salih-paša je javio Porti da je “odstranjena nesloga među Bosancima koja je bila uzrok da su Austrijanci uspjeli da zauzmu neka mjesta u Bosni te da su sada svi spremni da se bore protiv neprijatelja”. S Porte je potom stigla naredba da se “izvrši osveta”.¹⁰³ Primarni cilj pohoda protiv Austrije bio je oslobađanje zauzetih mjesta.¹⁰⁴ Hadži Salih-paša je u oktobru 1790. godine dobio šira ovlašćenja u vezi s uspostavljanjem reda u Bosni jer je “očito da ima onih koji su u toj pokrajini poremetili mir i red”. Naređeno je da kazni sve aktivne i penzionisane “paše, begove i begoviće, kapetane i druge koji se usude kvariti mir i red i protiviti se tvojoj naredbi”.¹⁰⁵

U međuvremenu su vršeni austro-pruski pregovori u Reichenbachu (danas Dzierżoniów u Poljskoj) koji su završili sporazumom između Pruskog cara Fridriha Vilijema II i austrijskog cara Leopolda II. U mjestu Yergögü (danas Giurgiu u Rumuniji) 27. jula 1790. godine potpisano je dogovoreno osmansko-austrijsko primirje na devet mjeseci koje je trebalo trajati od septembra 1790. do kraja maja 1791.¹⁰⁶ Prema Muvekkitu, zasnovano primirje na 6 tačaka zaključeno je da bi se “izbjeglo dalje proljevanje krvi, po želji jedne i druge strane, uz obostrani pristanak, posredstvom pruskog kralja” čime bi “prestala neprijateljstva s obje strane, kako sa osmanske tako sa austrijske; na karaulama i na vodama, na svim granicama s obje strane, kako uzduž rijeke Dunava tako i na granicama Bosne i Srbije”. Vojske obje strane imale su držati sve zatečene krajeve i zemlje koje trenutno drže dok se ne zaključi mirovni ugovor. Bosanski valija je informisan o primirju početkom septembra 1790. godine.¹⁰⁷

¹⁰⁰ Muvekkit, *Povijest Bosne 1*, 625.

¹⁰¹ Up: I. Salopek-Bogavčić, „Prilog istraživanju događanja na gradiškom području tijekom rata 1788.-1791.“, 161-201.

¹⁰² “U ovoj godini (1790) su Austrijanci zauzeli tvrđavu Cetin i nanijeli štetu. U Kladaši je bilo i borbe, poginulo je nekoliko ljudi, a neki su zarobljeni.” Međutim, općenito je bilo malo borbi a “vojska je držana bez potrebe tamo cijelo ljeto jedući dvopek.” Bašeskija, *Ljetopis*, 286.

¹⁰³ Sarajevo, Orijentalni institut, *Zbirka ANUBIH*, br. 17/1, fo. 86.

¹⁰⁴ Sarajevo, Orijentalni institut, *Zbirka ANUBIH*, br. 17/1, fo. 84. Međutim, spomenuta ofanziva, ako je i bila sprovedena, bila je neuspješna a tvrđave Cetingrad i Drežnik ostale su do daljnjeg pod habsburškom upravom i nikada više nisu ponovo bili sastavni dio Bosne.

¹⁰⁵ Sarajevo, Orijentalni institut, *Zbirka ANUBIH*, br. 17/1, fo. 87.

¹⁰⁶ Kemal Beydili, *1790 Osmanlı-Prusya İttifâkı*, Istanbul, 1981, 101.

¹⁰⁷ Muvekkit, *Povijest Bosne 1*, 626.

Iz zvanične prepiske lokalnih i centralnih administracije i izvještaja ponovo se stiče utisak da ni ovo primirje osmanska strana nije smatrala definitivnim te je, u očekivanju ponovne austrijske ofanzive, ponovo proglašena opća mobilizacija. Izgleda da je postojao tajni plan napada na Austriju iz Bosne od strane Osmanske države i Pruske koje su bile u savezu.¹⁰⁸

U aprilu 1791. godine, pred kraj perioda primirja, pregovarači iz Svištova su slali upozoravajuće izvještaje Porti te je zbog toga savjetovan oprez i upućena instrukcija valiji Bosne: “Bosanskom valiji Pregovarači Porte u Svištovu poslali dopis iz kojeg se vidi da će Austrijanci čim istekne vrijeme primirja krajem maja ponovo napasti. Naređuje se da se vojska mobilizira i ojača granice i da se, ne čekajući da napadnu Austrijanci napadne na njih čim se njihova vojska pojavi na granici.”¹⁰⁹ Bosanskom valiji i svim ostalim vojnim licima i službenicima u Bosni, bivšem i aktuelnom muhafizu Niša kao i muhafizu Novog Pazara i kapetanu Novog Pazara te seraskeru Vlaške Mahmud-paši, naređeno je da sve bude spremno za rat čim istekne vrijeme primirja.¹¹⁰

Smjena sultana u aprilu 1789. godine dodatno je iskomplikovala situaciju budući da je novi mladi sultan Selim III bio idealista i pod utjecajem velikog vezira Kodža Jusuf paše odlučio nastaviti rat. Austrijanci su željeli da se rat završi, najviše oni stacionirani na istočnom frontu, jer su i finansijski i ljudski troškovi bili preveliki; samo u jednoj godini 1788-89. bilo je bolesno i ranjeno preko 172.000 vojnika, od čega je 33.000 podleglo. Uz to, pobuna u Ugarskoj kao i neki drugi faktori odigrali su ulogu u tome. “Trostruka alijansa” bila je medijator austrijsko-osmanskih pregovora i potpisivanju mirovnog sporazuma¹¹¹ za koje je odlučeno da će se odvijati u gradu Svištovu.¹¹² Veoma detaljne i opširne informacije o toku pregovora nalazimo u *Historiji* Ahmed Dževdet-paše.¹¹³ Na osnovu osmanskih izvora, K. Beydilli je izvršio

¹⁰⁸ Planirano je da vojska iz Bosne krene preko Hrvatske i Kranjske, i sastane se sa pruskom vojskom na mjestu zvanom (?). Cilj je bio “napasti Austriju prije nego austrijska vojska napadne Bosnu.” Sarajevo, Orijentalni institut, *Zbirka ANUBIH*, br. 17/1, fo. 83. i 85.

¹⁰⁹ Sarajevo, Orijentalni institut, *Zbirka ANUBIH*, br. 17/1, fo. 91.

¹¹⁰ Sarajevo, Orijentalni institut, *Zbirka ANUBIH*, br. 17/1, fo. 92.

¹¹¹ Virginia H. Aksan, *Ottoman Wars 1700-1870: An Empire Beseiged*, London-New York: Routledge, 2013, 166.

¹¹² Grad Svištov (bugarski: Свищов; osmanski: Zıştovi) leži na desnoj obali rijeke Dunava na sjeveru Bugarske, u Oblasti Veliko Trnovo.

¹¹³ Cevdet Paşa, *Tarih-i Cevdet*, V, 229-310.

rekonstrukciju samog toka pregovora te ulogu koju je „osvjedočeni prijatelj Osmanske države“ pruski kralj Friedrich II Wilhelm odigrao u tom procesu.¹¹⁴ Austrijski car je za pregovore ovlastio bivšeg ambasadora u Istanbulu barona von Herberta. S osmanske strane imenovan je reisulkuttab Abdullah Berri Efendija, dok su ostali delegati bili bivši kadija Halepa Ibrahim Ismet Efendija i Mehmed Durri Efendija.¹¹⁵ Zvanični početak pregovora u kojima su učestvovali i predstavnici Engleske, Holandije i Prusije, bio je 30. decembra 1790. godine. Iako je vladalo mišljenje da će pregovori biti brzo gotovi, trajali su punih osam mjeseci. Nakon 18. sjednice koja je održana 4. avgusta 1791. godine, usaglašen je konačni tekst sporazuma, a 22. avgusta su se razmijenile potvrde.¹¹⁶ Ratne aktivnosti su bar za neko vrijeme prestale, a u Sarajevo su vijesti o tome stigle relativno brzo, već 26.8.1791.¹¹⁷

Svištovski mirovni sporazum veoma je važna tačka prekretnica u višestoljetnim osmansko-habsburškim odnosima koji su počeli odmah nakon Mohačke bitke 1526. godine. Ovim sporazumom završeno je ratno stanje koje je stoljećima trajalo među spomenutim državama te počeo period austrijsko-osmanskog zbližavanja u 19. stoljeću što će rezultirati sporazumom između dvije države početkom 20. stoljeća. Nakon potpisivanja Svištovskog mirovnog ugovora formirane su komisije za razgraničenje. Aktivnosti u vezi s razgraničenjem su se odužile te je ugovor o razgraničenju (*hududname*) finaliziran tek 1795. godine.¹¹⁸ Svištovskim mirom uspostavljena je granica između Osmanskog carstva

¹¹⁴ Kemal Beydilli, *1790 Osmanlı-Prusya Ittifâkı*, Istanbul, 1981, 127-135.

¹¹⁵ S. Kuzucu navodi ferman upućen reisulkuttabu Abdullah Berri Efendiji, bivšem kadiji Halepa Ibrahimu Ismetu Efendiji i Mehmed Durru Efendiji o njihovom postavljenju za delegate. (Istanbul, BOA, *Cevdet Hariciye*, Dn: 34/16778. oktobar 1790.). Up. Serhat Kuzucu, “XVII. Yüzyıl Son Çeyreğinde Osmanlı Avusturya Siyasi İlişkileri ve Zıstovi Antlaşması (II. Josef ve II. Leopold Dönemi)”, *History Studies, Prof. Dr. Enver Konukçu Armağanı*, 2012, 251-261, s. 257.

¹¹⁶ Isto, 257.

¹¹⁷ Prema Bašeskiji, „U Sarajevu su 26.8.1791. godine pucali topovi u znak primirja s Austrijom. O tome je stigao i pročitani ferman.“ Bašeskija, *Ljetopis*, 292. Muvekkitu je bilo poznato da je primirje zaključeno “posredstvom pruskog kralja koji je bio u prijateljskim odnosima s carevinom.” Muvekkit, *Povijest Bosne 1*, 626.

¹¹⁸ Urađen je prijevod prve dvije stranice *hududname* koja se čuva u arhivu BOA u Istanbulu, a u kojima je riječ o graničnoj crti od Gline do Medvide Glavice (od 62. do 71. humke). Up: Dino Mujadžević, „Nova habsburško-osmanska granica u Pounju krajem 18. stoljeća i jedan osmanski dokument iz 1795.“, *Triplex Confinium (1500-1800): Ekohistorija*, Split/Zagreb, 2003., 101-108. U vezi s razgraničenjem na teritoriju Bosanskog ejaleta javili su se određeni problemi jer su prema članu 4. Mirovnog ugovora, tvrđave Cetin i Drežnik ostale pod habsburškom upravom. Više u: Galib

i Austrije koje se na zapadu, sjeveru i jugu više neće mijenjati. Tada su utvrđene su granice Bosne i Hercegovine kakve manje-više ima i danas kao samostalna i međunarodno priznata država.¹¹⁹

ZAKLJUČAK

Dubički rat koji je vođen na teritoriju Bosanskog ejaleta krajem 18. stoljeća imao je višestruk značaj za historiju Bosne i Hercegovine kako u vrijeme njegovog trajanja tako i u kasnijem periodu. Stanovništvo i lokalne vojne jedinice Bosanskog ejaleta, nakon kratkotrajne razjedinjenosti na početku rata, vremenom postaju svjesni da ne mogu računati na konkretnu pomoć iz Prijestonice, da je potrebno da se ujedine, jer braneći granice Osmanskog carstva istovremeno čuvaju svoj kućni prag i egzistenciju na ovim prostorima. Zbog toga su pružili grčeviti otpor tako da habsburška ofanziva na ovom području nije polučila značajan uspjeh. Svištovskim mirovnim ugovorom potpisanim nakon završetka rata 1791. godine, odnosno ugovorom o razgraničenju iz 1795. godine, utvrđena je granica Bosne i Hercegovine dosta slična današnjoj.

BOSNIAN BORDERLAND DURING THE DUBICA WAR 1788-1791

Summary

The paper discuss about developments in the area of Bosnian eyalet at the time of the Ottoman-Habsburg War in 1788-1791. War conflicts in Ottoman-Habsburg Borderlands in that period took place mainly in the area of Bosnian eyalet around cities Dubica, and Novi Gradiska (Berbir), and the in local historiography and collective memory of the region remembered under the name Dubica War. We have used some new Ottoman sources from that period who speak about these events.

Key words: history, Ottoman Empire, Bosnian eyalet, 18th century, Ottoman-Habsburg-Russian war, Dubica war.

Šljivo, „Prvi pokušaj bosanskih krajišnika da vrata Cetingrad u sastav Bosanskog ejaleta (26. april 1809. - 14. maj 1810.)“, *Prilozi* 31, Sarajevo, 2002, 111-136.

¹¹⁹ Midhat Kozličić, *Geostrategijski položaj bosanskohercegovačkog prostora na jugoistoku Evrope prema starim geografskim kartama*, Stuttgart, 2010, 74.